

ОД КОИ ПРИЧИНИ ПАИСИЈА ХИЛАНДАРСКИ, ПРЕД ДА ЈА ЗАВРШИ СВОЈАТА „ИСТОРИЈА”, МОРАЛ ДА ГО НАПУШТИ ХИЛАНДАР?

Од моите „Неколку непознатих података о Пајсију Хиландарском” (објавени во штотуку покренатата едиција на Српската академија на науките и уметностите „Хиландарски зборник”, книга I, Београд, 1966, 171—181), особено од точка 6, можеше да се види дека на 24 септември 1767 година во Хиландар беше донесено едно решение за поделбата на еден дел од чесниот крст, што се чувал во манастирот, и дека тоа решение го потпишале „настојателите” и сите браќа манастирски, меѓу кои бил и „Паисѝ проигумен”. Врз база на овој податок можев да кажам дека „На основу овога документа мораће се извршити ревизија хронологије Пајсијевог боравка у манастиру Хиландару. Он је свакако због сукоба са калуѓерима морао напустити Хиландар 1762. године и прећи у Зограф, где је довршио своју Историју. Када је то било? Године 1767 сигурно је био у саставу хиландарског братства.” (спомнатниот труд, стр. 175).

Како што е познато, во заклучокот на својата „Историја” Паисија Хиландарски зборува и за тоа дека бил принуден да го напушти Хиландар и да мине во соседниот манастир Зограф:

„В то време даяше Хиландар дан турком три хиледи гроша, и задолжил са беше двадесет и сед’м хиледи, и бе много смушение и несогласие братско. За то не могах сътерпети к тому в Хиландар и изидох и придох в Изограф...” (Паисѝ Хиландарски, Славянобългарска история... под редакцијата на Петър Динев, София 1963, 113).

Коментирајќи го ова место од „Историја” на П. Хиландарски, Јордан Иванов укажа само на смушението и несогласување на монасите, што било причина Паисија да реши да го напушти Хиландар и да мине во Зограф; при тоа Иванов не ја поврза оваа одлука на Паисија со долговите на манастирот Хиландар. (Јордан Иванов, История Славеноболгарская собрана, и наредена Паисием иеромонахом в лето 1762, София 1914). И познатиот историчар на бугарската книжевност, Бојан Пенев, го истакнува фактот:

„че поради крамолите между хиландарските монаси, преместил се (Паисѝ) в 1762 година от Хиландар в Зограф.” (Б. Пенев, История на новата българска литература, т. II, 1933, 371).

Отприлика истата мисла ја повтори и авторот на најновата монографија за Паисија Хиландарски, проф. Михаил Арнаудов:

„Въпреки тревогите сред братството и острите си физически болки той не се отклонява от писмената си работа. За поголямо спокойствие той се премества да живее в Зографския манастир...” (Проф. Михаил Арнаудов, Паисѝ Хиландарски. Личност. Дело. Епоха, София, 1962, 76).

Меѓутоа, во последно време, во бугарската наука се дава и едно ново толкување на причините што го раководеле Паисија Хиландарски за да го напушти Хиландар и да мине во Зограф. Проф. Петр Динеков, во предговорот на најновото издание на Паисиевата „Историја“, доаѓа до едно колку интересно исто толку и слободно мислење и толкување на Паисиевото соопштение за причините што го раководеле да го напушти Хиландар и да мине во манастирот Зограф. Во Хиландар, пишува проф. Динеков, Паисија

„... започнал труда си; а го е завършил в Зограф, кѣдето се преместил, понеже е инало голям смут и несъгласие между хиландарските монаси за ради не платени данѣци на турците“ (Паисий Хиландарски, История, ред. П. Динеков, Софија, 1963, 8, курзивот е мој).

Мислам дека вопросното место кај Паисија не може вака слободно да се толкува, како што тоа го чини проф. П. Динеков. Во вопросното место кај Паисија јас гледам две работи, независни едната од другата. Првата работа се однесува на долговите на манастирот Хиландар на Турците, а втората работа е: смутот и караниците меѓу хиландарските калуѓери. Долговите на Турците можеле да предизвикаат караници меѓу калуѓерите, во коишто можел да биде замешан и Паисија, како еден од раководителите на манастирот, но тоа не е прецизирано кај Паисија.

Мене ми се чини дека причините што го натерале Паисија да го напушти Хиландар и да мине во манастирот Зограф се од друга природа.

Своето мислење го базирам на еден утврден факт за караниците меѓу хиландарските монаси во времето што било многу блиско на времето кога Паисија ја пишувал својата „Историја“. Познато е дека српскиот просветителски писател Доситеј Обрадовиќ, со желба што повеќе да се просвети, тргнал на далечен пат, во Света Гора, да ги слуша предавања на Евгенија Вулгарис, којшто бил наставник во Атонската академија. Меѓутоа и тоа е добро познато — кога Доситеј Обрадовиќ стасал на Света Гора, Евгенија Вулгарис беше отишол од Света Гора. Обрадовиќ, бидејќи не можел да го слуша Вулгариса, ја искористил приликата да го посети манастирот Хиландар. Во Хиландар Доситеј останал во текот на есента и зимата 1765. Еве што напиша Доситеј Обрадовиќ во својата Автобиографија за престојот во Хиландар:

„Наџем неколико Сербов у Хиландару, који се за века с Болгари инате и не могу да се погоде чији је Хиландар. Мој добри и љубими Теодосије Карловчанин, и он се ту мора инатити. . .“ (Доситеј Обрадовиќ, Дела. V. издание, Београд, 1911, 59).

Доситеј Обрадовиќ јасно ги подвлече причините поради кои постојано се инателе (се карале) хиландарските монаси за време на неговиот престој во Хиландар. За времето на престојот на Паисија Хиландарски во манастирот Хиландар имало монаси Срби, Бугари, и најмногу Македонци. Во архивата на манастирот Хиландар постои еден список на хиландарските монаси, составен 1795 година и го содржи составот на монасите за таа година. Во 1795 година во манастирот Хиландар имало 74 монаси од разни краеве на Македонија, потоа 35 монаси од Бугарија и 4 Срби. Приближно ваков бил составот и пред триесет години,

во времето кога Паисија го напуштил еднаш Хиландар и се преселил во Зограф.

Од дискусиите, што се воделе во времето на Доситеевиот престој во Хиландар за тоа кому му припаѓа манастирот Хиландар — на Србите или на Бугарите — лесно можело да се дојде и до други расправи во поглед на заслугите на српскиот односно на бугарскиот народ, во минатото, за словенската просвета и литература, за покрстувањето на Србите односно на Бугарите и за слични прашања.

Одвај три години го одвојувале времето на Доситеевиот престој, во Хиландар од часот кога Паисија ја привршувал својата „Историја“, во која што со толку занес и гордост се говореше за славното бугарско минато, а со доста потценување се зборуваше за српското минато. Радувалки ѝ се на својата „Историја“ Паисија — во тоа не треба воопшто да се сомнева — своето дело им го даваше на своите колеги во Хиландар да го читаат, препорачувајќи им, во уводот на „Историјата“: „преписуите историцу сию и платите нека вам препишат кои умеют писати и имеите ю да се не погуби“ — или самиот тој им ја читал „Историјата“ на хиландарските монаси, меѓу кои имало и Срби.

Глорифицирајќи го бугарското минато, Паисија како да беше заборавил дека манастирот Хиландар сепак бил српска лавра и дека во него постојано бил жив култот на основувачите на манастирот, култот на Сава Немањик на Симеона—Немања и на останатите членови на династијата на Немањиковците, дека тука се уште постоеше главната хиландарска црква и кулата на кралот Милутин и голем број на царски и кралски хрисовули, потоа знамето на царот Душан, грбот на кнез Лазар и толку други сведоштва за славното српско минато; Паисија како да заборава дека и оној незнатен број Срби калуѓери, не туку така лесно можеле да минат преку навредите што Паисија ги упатил на сметка на српското минато, кога, во својата „Историја“, српскиот цар Душан, наречен и Душан Силни, го прекрстил во Душан „Насилни“, додавајќи и разни други навреди на сметка на Србите.

Дискусиите околу овие прашања за значењето на српското односно бугарското минато давале повеќе материјал за караници меѓу српските и бугарските калуѓери, отколку долговите на Турците. Вакви долгови Хиландар имал и пред Паисија, и за време на престојот на Паисија во Хиландар, и по него.

Паисија мораше да го напушти Хиландар за извесно време — додека се смират духовите — токму заради начинот на којшто говореше во својата „Историја“ за српското минато.

Сакам да го споменам и мислењето на советскиот научник, Н. Державин, според кое

„можно допустить, что и сам Паисий, вероятно, участвовал в некоторых спорах, как например, о том, кто из славян первый принял христианство и имел литературу“ (Н. С. Державин, Сборник по славянской филологии, Москва, 1941, 83).

Подоцна, откако се смириле духовите, Паисија Хиландарски можел да се врати во Хиландар, којшто, веројатно, бил место на него-

виот постриг, и да остане во него — со извесни прскиди — до пред самиот крај на животот.

Врз база на материјалите што ги објавив во спомнатиот мој труд за Паисија Хиландарски, јасно станува дека треба да отпадне тврдењето на проф. Иван Снегаров за тоа дека

„След като се преместил в Зограф през 1762 г., Паисий останал там до 12 декември 1791 г., като се върнал отново в Хиландар и му подарил 500 гроша“. (Иван Снегаров, За родното място на Паисий Хиландарски, во зборникот „Паисий Хиландарски и неговата епоха“, София, 1962, 414).

А. Стојановски

НЕКОЛКУ НОВИ ПОДАТОЦИ ЗА ГРАДОТ ТЕТОВО ОД XV и XVI ВЕК

Во последно време очигледен е зголемениот интерес за публикување изворни материјали и проучување проблеми поврзани со историјатот на градовите и градското стопанство во балканските земји под турската власт¹). На тоа поле свој придонес даде и македонската историографија²). Тоа е сосема разбирливо, бидејќи не само што се работи за материја сама по себе многу значајна и интересна, туку и поради фактот што тие трудови треба да дадат поширока основа за објаснување на ред други клучни прашања од историјата на балканските народи.

За овој наш прилог користена е оригинална турска архивска документација, т. е. катастарските пописи, и тоа:

1. Maliye defteri № 12, од 1455 година;
2. Maliye defteri № 544, од 1455 година;
3. Tapu tahrir defteri № 4, од 1476/77 година;
4. Tapı tahrir defteri № 232, од 1544/45 година³).

¹) Радован Самарџић, Београд и Србија у списима француских савременика, XVI—XVII век, Београд, 1961, 798; Н. Тодоров, По някои въпроси на балканския град през XV—XVIII в., Исторически преглед, XVIII, бр. 1, 1962, 32—59; Др Хазин Шабановић, Турски извори за историју Београда, књ. I св. 1, Катастарски пописи Београда и околине, 1476—1566, Београд, 1964, 66; Н. Тодоров, Из социјално-икономически живот на Софија през XVI—XVII в., Известия на БАН, т. 14—15, Софија 1964, 215—234; Бистра Цветкова, Към икономическата история на градовете в българските земи през XV в., Известия на БАН, т. 14—15, 243—262; Др Душан Поповић, Београд кроз векове, Београд, 1964, 508; и тн.

²) Д. Бојанић, Подаци о Скопљу из 951 (1544) године, Прилози за ОФ и И, III—IV, 1952—53, Сарајево, 1953, 607—619; М. Соколовски, Пет закони за пазарните такси и ушорот од времето на Сулејман Величествени, Гласник на ИНИ, год. II, бр. 1, Скопје, 1958, 297—314; Истиот, Град Велес во периодот од околу 1460—1544 година, Гласник на ИНИ, год. III, бр. 2, Скопје, 1959, 147—177; Истиот, Турски изворни податоци од XV и XVI век за градот Битола, Гласник на ИНИ, год. VII, бр. 1, Скопје 1963, 127—156; и тн.

³) Оригинали на овие документи се чуваат во Архивот на Претседателството на владата на Турција (Basbakanlık Arsivi), а Државната архива на СРМ располага со